

בפרשת השבוע כותבת התורה (יט, כז) על הפיכת סדום ועמורה, ועל אברהם אבינו שהשקיף עליהם אחרי ההפיכה: "וַיִּשְׁקֹם אַבְרָהָם בֶּבֶקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְקָנָק. וַיִּשְׁקֹף עַל־פְּנֵי סְדֹם וְעִמְלֹךְ..."¹. הגמרא במסכת ברכות לומדת מפסוק זה, שאברהם אבינו תיקן תפילת שחרית, שכן 'אין עמידה אלא תפילה'. כפי שראינו בעבר (ויצא שנה ג'), נחלקו האם החובה להתפלל מדאורייתא או מדרבנן, כאשר לדעת הרמב"ם ישנה חובה להתפלל נוסח בסיסי מדאורייתא, ואילו לדעת הרמב"ן החובה מדרבנן. לדעת הרמב"ן, שחובת התפילה מדרבנן, ניתן לומר שחכמים תיקנו תפילה בכל יום. מהיכן למד הרמב"ם שמהתורה חובה להתפלל בכל יום? **הלחם משנה** (תפילה א, א) חידש, שכיוון שלמדים את מצוות התפילה מהפסוק בפרשת משפטים (כג, כה) "וַעֲבַדְתֶּם אֶת יְקָנָק אֱלֹהֵיכֶם" וסוף הפסוק הוא "וַיִּבְרַךְ אֶת־לִחְמֶךָ וְאֶת־מִימֶיךָ", כשם שאוכלים בכל יום, כך צריך להתפלל בכל יום. **הכסף משנה** (שם) כתב, שכיוון שלא מבואר מתי יש להתפלל, מסתמא יש להתפלל בכל יום ולא פעם אחת כל החיים. ובלשונו: "ודעת רבינו, שמצוות עשה מן התורה להתפלל בכל יום, ממה שכתוב ועבדתם את ה'. ועבודה זו צריכה שתהיה בכל יום, שאם אינה בכל יום, אולי נבוא לומר שהיא פעם אחת בכל ימיו, וזה ממה שלא יסבלהו הדעת. ואם כן על כרחך החיוב הוא להתפלל בכל יום, אבל אין מנין התפילות מן התורה, אלא בפעם אחת ביום סגי".

בעקבות הגמרא הדורשת מהפסוק בפרשתנו את ייסוד תפילת שחרית, נעסוק השבוע בשאלה, האם מותר להתפלל שמונה עשרה בישיבה. כדי לענות על שאלה זו, נפתח במחלוקת הפוסקים מה הוא כיוון התפילה הנדרש, ומדוע בבתי כנסת שבחוץ לארץ, כיוון התפילה לא היה כלפי ארץ ישראל.

כיוון התפילה

לאיזה כיוון יש להתפלל תפילת שמונה עשרה? מוסכם, שבמקרה בו אדם לא יכול לכון את פניו, כמו הרוכב על החמור, יש לכוון את ליבו לריבונו של עולם. נחלקו הראשונים בעקבות מחלוקת סוגיות, מה הדין כאשר הוא יכול לכון את פניו לכיוון מסוים:

מצד אחד, הגמרא במסכת ברכות (ל ע"א) כותבת, שהמתפלל בחוץ לארץ יכוון ליבו כנגד ארץ ישראל¹, בארץ ישראל יכוון כנגד ירושלים, ובירושלים כנגד המקדש. **מצד שני**, הגמרא בבא בתרא (כה ע"ב) מביאה מחלוקת אמוראים, היכן נמצאת השכינה, דבר המשפיע על כיוון התפילה, יש מי שאומר ששכינה בכל מקום, יש מי שאומר שנמצאת במזרח, יש מי שאומר שנמצאת במערב. בנוסף מובאת דעת רבי יצחק, שהרצאה להחכים, יתפלל לכיוון דרום, והרצאה להעשיר יתפלל לכיוון צפון. כיצד נפסק להלכה?

א. **התוספות** (ברכות שם, ד"ה לתלפיות), **הטור** (או"ח צד) ורוב הראשונים, פסקו כדברי הגמרא במסכת ברכות, שיש להתפלל לכיוון ירושלים. ב. **המהר"י אבובב** (או"ח שם) ובעקבותיו **השולחן ערוך והרמ"א** (שם, ב), כתבו שניתן לשלב בין הגמרות, לכון את הגוף לכיוון צפון או דרום, אך את הפנים להסב לכיוון ארץ ישראל. כך פסקו גם **הט"ז** (שם, ג) ו**המשנה ברורה** (שם, יב), אך כתבו שהבנה זו יוצרת מציאות תמוהה בו חלק ממתפללי בית כנסת גופם יופנה לכיוון צפון וחלק לכיוון דרום. לכן עדיף לעשות כפירוש רש"י, שהגוף מכון כלפי ארץ ישראל, ורק את ראשם מפנים לכיוון צפון או דרום, דבר הנראה פחות תמוה. ובלשון השולחן ערוך והרמ"א:

"אם מתפלל לרוח משאר רוחות, יצדד פניו לצד ארץ ישראל אם הוא בחוץ לארץ. ולירושלים, אם הוא בארץ ישראל. ולמקדש, אם הוא בירושלים. הגה (=רמ"א): ואנו שמחזירין פנינו למזרח, מפני שאנו יושבים במערבה של ארץ ישראל, ונמצא פנינו לארץ ישראל אין עושין מקום הארון וצד התפלה נגד זריחת השמש ממש, כי זהו דרך המינים, רק מכונים נגד אמצע היום. ומי שרוצה לקיים אמרם: הוצא להעשיר יצפין או להחכים ידרים, מכל מקום יצדד פניו למזרח."

יש לציין, שכפי שהעיר **יצחק ספיר** ('כיוון התפילה ומקום הפתח בבתי כנסת קדומים') בוודאי שבניגוד לפסק הראשונים והאחרונים, וכפי שעולה מחפירות ארכיאולוגיות של בתי כנסת בארץ ישראל, ברבים מהם מקום התפילה היה לכיוון מערב, וכדעת רבי עקיבא (לדוגמא בית הכנסת שנמצא בהרודיון). וכיוון שהסברה היא שזה כדי ליצור העתק לבית המקדש, ממילא יש לפרש את התוספתא הכותבת שפתחי בית הכנסת יהיו במזרח, כפשוטה, שכן במקדש הפתח היה בכיוון מזרח (ולא כפי שפסק **השולחן ערוך** (קנ, ה) בעקבות חלק מהראשונים, שהתוספתא דנה במקרה בו ירושלים בכיוון מערב, ולכן הפתח הוא כנגד מקום התפילה).

כיוון התפילה בחוץ לארץ

למרות שלכאורה לדעת כל הראשונים יש לכוון לכיוון ארץ ישראל (את כל הגוף או רק את הרא"ש), כפי שהעירו ראשונים ואחרונים בפועל במקומות רבים בפרט בארצות אירופה, לא התפללו דווקא לכיוון ארץ ישראל. **ערוך השולחן** (צד, ח) כתב ביישוב המנהג, שלמעשה כל הדעות שראינו לעיל בגמרא, מסכימות שיש להתפלל לכיוון ארץ ישראל, וכפי שמסופר על דניאל, שהתפלל לכיוון ירושלים, אלא שדי בכך שהגוף מוטה ממש מעט לכיוון זה. לכן ניתן להתפלל לדוגמא לכיוון צפון ולנטות מעט לכיוון ארץ ישראל, ואין פליאה מדוע במקומם מתפללים לכיוון מזרח למרות שהם צפונית מערבית לארץ ישראל, שכן יש נטייה קלה למערב.

הט"ז (שם, א) חלק על הבנת ערוך השולחן, ונקט שהדעות בגמרא הסוברות שלא צריך להתפלל לכיוון ארץ ישראל, סוברות שאין צורך כלל להתפלל לכיוון זה, והסוברות שצריך להתפלל לכיוון ארץ ישראל, סובר שיש להתפלל בדווקא לכיוון זה. ועל אף שנפסק שיש להתפלל לכיוון ארץ ישראל ממש, בכל זאת סבר שהמתפלל ביחידות שמונה עשרה, והבין שמתפלל לכיוון ההפוך באופן שאינו יכול להסב פניו לכיוונה, יכול להסתמך על שיטות הסוברים ששכינה נמצאת בכל מקום, ואינו צריך להפסיק את תפילתו.

¹ מה הכוונה 'כיוון' ארץ ישראל? הפוסקים העלו שתי אפשרויות; **אפשרות ראשונה**, להסתכל על מפת כדור הארץ כמפה שטוחה ('מפה קרטזית'), ולמתוח קו בין מקום התפילה לבין ארץ ישראל. החיסרון באפשרות זו, שהמרחקים במפה אינם מדויקים, ולכן הקו שנראה כקו המהיר ביותר לארץ ישראל, בפועל אינו מייצג את הדרך הכי מהירה. **אפשרות שנייה**, למתוח קו המחשב את כדוריותו של כדור הארץ ('מפה גיאודזית'), ועל בסיס קו זה להתפלל, שכן הוא בפועל הדרך הקצרה ביותר (הדרך בה מטוסים בפועל טסים).

הרוכב על החמור

הגמרא במסכת ברכות (ל ע"א) מביאה מחלוקת, מה יעשה רוכב על חמור והגיע זמן תפילה. לדעת תנא קמא, עליו לרדת מחמורו ולהתפלל, אלא אם כן אין מי שיחזיק את חמורו בזמן התפילה. לעומת זאת לדעת רבי, גם אם יש מי שיחזיק את חמורו, הוא יכול להתפלל בעודו עליו, שכן אחרת אין דעתו מיושבת עליו. מדוע לדעת רבי, שהלכה כמותו, היורד מהחמור אין דעתו מיושבת?

א. **התוספות** (ד"ה מסמך), **הרא"ש** (ד, ל), סברו שהסיבה לכך היא שאותו הולך דרכים עלול להרהר בתפילה שהוא מתעכב בדרכו, ולכן עדיף שיתפלל על החמור. ב. **רבינו יונה** (כ ע"א בדה"ר) כתב, שטורח הירידה מהחמור יבלבל את דעתו. **הבית יוסף** (או"ח צד, ד) כתב שנפקא מינה תהיה בו אדם נוסע בשיירה, והקדים אותה; לדעת הרא"ש עליו לעצור ולהתפלל, שכן לא יהיה מודאג מעיכוב הדרך, ואילו לדעת רבינו יונה עליו להישאר על החמור, שכן גם ירידה זו תבלבל את דעתו.

בנוסף, נראה שתהיה נפקא מינה בנסיעה ברכב בזמן הזה, שכן לדעת רבינו יונה אין טורח בירידה ועלייה לרכב, ולכן עליו יהיה לעצור להתפלל, ואילו לדעת הרא"ש ניתן יהיה להתפלל תוך כדי נסיעה. ועל אף שהוא בשם **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה ח, ד), שנסיעה ברכב מורכבת יותר מרכיבה על חמור, ולכן לכולי עלמא לא ניתן להתפלל תוך כדי נסיעה, נראה שאין זה כלל גורף, וישנן נסיעות, בפרט נסיעות יום – יומיות, אותן מבצעים גם ללא ריכוז מיוחד, וממילא אפשר יהיה להתפלל תוך כדי נסיעה.

עמידה ב"הבינו"

להלכה נפסק כדעת רבי, והתקשו הראשונים, כיצד הגמרא כותבת שניתן להתפלל ברכיבה והרי בגמרא נפסק שאדם המתפלל תפילת הבינו, דהיינו תפילה קצרה אותה אומרים במקום דוחק וכדומה, חובה להתפלל אותה מעומד. והרי רכיבה על חמור נחשבת כהליכה, כפי שכתוב במסכת קידושין (לג ע"ב), שאדם הרוכב על גבי בהמה נחשב כמהלך:

א. **רבינו יונה** (שם) הסיק מכך, שאכן כאשר הגמרא כותבת שניתן להתפלל על גבי החמור, אין הכוונה תוך כדי רכיבה ממש, אלא עליו לעצור את חמורו. הבנה זו מתכתבת עם שיטתו לעיל, שהיטח הדעת שבגינו אין לרדת מהחמור, הוא העלייה והירידה ממנו, שהרי לפי דעת הרא"ש שהבעיה היא העיכוב בדרך, אם גם בכל מקרה צריך לעמוד עם החמור בזמן התפילה, לא הועילה העצירה ולא כלום. עם זאת הוסיף, שכיוון שהבלבול המתרחש מרכיבה על חמור קטן מההולך ברגל, לכן בדיעבד אם השיירה מתקדמת בלעדיו, יוכל להתפלל תוך כדי רכיבה, ובלבד שיעצור בברכת אבות, בה חובה להתכוון. ובלשוננו:

"מיהו אפשר לומר, שאף על פי שאמרו רוכב כמהלך דמי, ומהלך ברגליו אין לו להתפלל בעוד שמהלך בשום ענין, אפילו הכי לענין זה בדיעבד אם השיירה הולכת, יתפלל בלא עיכוב בהמה, שהתפלה כיון שתלויה בכוונה ובישיבת האיברים בנחת, אין לדמות הליכה ברגליו שיש לו עמל בהליכתו ולא יוכל לכוון כלל, להליכה בבהמה שעומד עליה בנחת. ובדיעבד אם השיירה הולכת מותר, ובלבד שיעכב אותה באבות מפני שבאבות אפילו בדיעבד אמרו שצריך כוונה."

ב. **התוספות** (ד"ה מסמך) כתבו, שמותר להתפלל שמונה עשרה תוך כדי רכיבה על החמור, ואין צורך לעמוד אפילו באבות. וכתבו שאין להוכיח מתפילת הבינו שצריך לעמוד בה, שכן הבינו תפילה קצרה, שגם אם אדם יפסיק בדרכו לשם כך, הרי שאין דעתו תוסח מחמת העיכוב שבדרך (וכשיטתם לעיל, שזו הסיבה שניתן להתפלל על החמור). ועל אף שהגמרא כותבת שגם תפילת יום טוב ניתן להתפלל תוך כדי הליכה, מכיוון שנוסחה יחסית ארוך יותר, עשו את דינה כדין תפילת שמונה עשרה.

ג. **הפני יהושע** (שם, ד"ה היכי) סבר גם הוא שניתן להתפלל את כל תפילת שמונה עשרה בהליכה, והסביר שיש להתפלל הבינו מעומד כיוון שזו תפילה קצרה. אמנם הסביר שגם תפילת יום טוב ניתן להתפלל תוך כדי הליכה, לא בגלל אורכה, אלא שרק תפילה בו האדם מבקש על צרכיו והוא כמבקש מלפני המלך ממש, היא זו הדורשת עמידה מולו. לכן תפילת יום טוב, שאין בה בקשת צרכים, ניתן להתפלל אותה תוך כדי רכיבה על חמור ואפילו לכתחילה, ולא רק בשעת הדחק כטענת התוספות. ובלשוננו:

"והא דמסקין נמי דהלכתא הבינו מעומד, היינו משום דמעיקר הדין כל תפילה יש לאומרה מעומד, כעבדא קמא מרא. ומה שהקילו בתפלת י"ח במהלך בדרך היינו כתירוץ התוספות, דכיון דתפלת י"ח ארוכה הקילו בה בעוברי דרכים... ולפי זה לא תקשי מהאי דבסמוך דאיירי ביום טוב, דיש לומר דכיון דביום טוב אין שואלין צרכיו, דלא שייך ביה האי טעמא דכעבדא קמא מרא, משום הכי מותר בכל ענין להתפלל כשמהלך."

להלכה

כיצד נפסק להלכה? **השולחן ערוך** (צד, ד) פסק מעיקר הדין כדעת התוספות, שהנמצא בדרך, והעצירה תגרום לו להיטח הדעת, יכול להתפלל בעודו רוכב על גבי החמור או נוסע באוטובוס. אמנם הוסיף, שטוב במידת האפשר לעמוד לפחות בברכת אבות כדעת רבינו יונה. עוד הוסיפו האחרונים, שבמקום האפשר, גם כאשר לא ניתן לעמוד בכל התפילה, יש להקפיד על שאר הדינים הנוהגים בה, דהיינו; לכוון את פניו לכיוון ירושלים ובית המקדש, לכרוע בברכות בהן צריך לכרוע, ולהצמיד את הרגליים.

א. עוד הוסיף **השולחן ערוך** (שם, ט), שמי שנאלץ להתפלל מיושב, כאשר הוא מגיע למקום בו הוא יכול להתפלל בעמידה ועוד לא עבר זמן תפילה, עליו להתפלל שוב. ראייה הביא מדברי הגמרא במסכת ברכות המספרת, שרב אשי במהלך הדרשה היה מתפלל בישיבה (שכן אם היה עומד, גם שאר הציבור היה צריך לעמוד, ולא רצה להטריחו), אך לאחר מכן כאשר היה מגיע לביתו, התפלל שוב.

ב. **הט"ז** (שם, ה) **המגן אברהם** ושאר האחרונים חלקו וסברו, שכאשר רב אשי חזר והתפלל בביתו, הוא לא היה מוכרח לעשות כך, אלא עשה כן בתורת תפילת נדבה. ולראייה, שכל הראשונים שדנו בסוגיה זו, לא הזכירו את החובה להתפלל שוב. ומכיוון שכפי שראינו בעבר (שמיני שנה ד'), הגישה המקובלת היא שאין להתפלל בזמן הזה תפילת נדבה, שכן תפילה זו מתפללים רק כאשר יודעים שיתפללו אותה בכוונה מלאה, דבר שאינו קיים ברוב המתפללים, עדיף שלא להתפלל שוב.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו²...

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף? מוזמן במייל: tora2338@gmail.com או בערוץ הוואטסאפ 'הלכה בפרשה'.